

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์
และความสำคัญต่อการวิเคราะห์ระบบสังคมสมัยใหม่*

Critical Political Economy Theory
and Its Significance for the Analysis of Modern Social Systems

พรทิวา อาชีวะ

Porntiwa Archeewa

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University

¹E-mail: porntiwa.a@rbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดประสงค์ในการนำเสนอความหมายของทฤษฎีวิพากษ์และเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (Critical Political Economy: CPE) วิเคราะห์ทุนนิยมในศตวรรษที่ 21 โดยใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) และเสนอความสำคัญของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) ที่มีต่อการมองระบบทุนนิยมโลก ซึ่งการวิเคราะห์ของบทความวิชาการนี้จะเน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 3 ความคิดคือ ทฤษฎีวิพากษ์ องค์ความรู้ 2 มิติ ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างการวิพากษ์และการปฏิบัติการทางสังคม ไปจนถึงการนำเสนอยุทธศาสตร์การเมืองแห่งการปลดปล่อยไปสู่อิสรภาพ (Emancipatory Politics) โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร ชี้ให้เห็นความขัดแย้งหลายรูปแบบของทุนนิยมโลก และการต่อสู้ทางการเมือง เพื่อรื้อถอนระบบการควบคุม ครอบงำ ที่ดำรงอยู่หลายรูปแบบ และเสนอหนทางไปสู่สังคมใหม่ที่มีหลายหนทางให้เลือก

คำสำคัญ: เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์; การวิเคราะห์ระบบ; สังคมสมัยใหม่

ABSTRACT

This academic article aims to present the conceptual foundations of Critical Theory and Critical Political Economy (CPE) in analyzing capitalism in the 21st century. It employs the framework of Critical Political Economy to examine the global capitalist system and underscores the significance of CPE in shaping our understanding of contemporary capitalism. The analysis focuses on the interaction of three core elements: Critical Theory, a dual-dimensional epistemology that emphasizes the interplay between critique and social praxis, and the formulation of emancipatory political strategies aimed at liberation and freedom. Using a documentary research methodology, the article explores the multifaceted contradictions within global capitalism and the political struggles that seek to dismantle various forms of domination and control. It further proposes alternative pathways toward a new society based on diverse possibilities and transformative visions.

Keywords: Critical Political Economy; System Analysis; Modern Social

* Received September 2, 2025; Revised October 1, 2025; Accepted October 1, 2025

บทนำ

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (Critical Political Economy: CPE) ที่กำลังศึกษาอยู่นี้มีรากฐานทางปรัชญาดั้งเดิมอยู่ที่ความคิดของ Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2025). ความคิดเชิงวิพากษ์ของ Hegel ตามความคิดนี้ นักวิเคราะห์จะต้องมองเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบสังคม มองเรื่องปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่ทำการผลิตในระบบเศรษฐกิจจะผลิตอะไร ที่ไหน เมื่อไร ล้วนแต่ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวนี้ ระบบสังคมรวมทั้งโครงสร้าง และสถาบันต่าง ๆ ล้วนแต่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างอำนาจ ต่อมานักปรัชญาเยอรมันเช่นกัน Karl Marx (1818–1883) (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2025) ได้รับเอาความคิดทางปรัชญาของ Hegel มาเป็นพื้นฐานการวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจการเมืองของระบบทุนนิยมในศตวรรษที่ 19 ในความคิดของ Marx เน้นหนักความสำคัญของปรากฏการณ์ที่เราเรียกว่า ทุน และการสะสมทุน เพื่อแสดงให้เห็นว่าอำนาจของทุนนั้นส่งผลสะท้อนไปทั้งระบบเศรษฐกิจการเมือง (Wigger, 2022)

ต่อมา นักทฤษฎีแนววิพากษ์ได้ขยายการวิเคราะห์ออกไปกว้างขึ้นโดยไม่จำกัดเพียงเศรษฐกิจและการเมือง แต่พิจารณาความเป็นจริงทางสังคมอย่างครบถ้วนในลักษณะบูรณาการข้ามศาสตร์หลายสาขา พร้อมให้ความสำคัญต่อความเคลื่อนไหวและพลวัตของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) จึงไม่ได้เพียงฉายภาพความจริงเท่านั้น แต่ยังเจาะลึกถึงเงื่อนไขของความไม่เสมอภาค การกดขี่ การครอบงำ และวิถีชีวิตของประชาชนในทุกด้าน โดย CPE พิจารณาระบบสังคมอย่างถอนรากถอนโคน พร้อมวิพากษ์ว่าระบบดังกล่าวทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แตกต่างจากวิชาการกระแสหลักที่เน้นการอธิบายความจริงโดยไม่วิจารณ์ CPE มีคติพจน์ว่า “ต้องสงสัยทุกสิ่งทุกเวลา” และมีเป้าหมายในการประเมินว่าระบบสังคมที่ดำรงอยู่ควรดำรงต่อหรือถูกรื้อถอน เพื่อสร้างสังคมใหม่ที่ยุติธรรม โดยภารกิจสำคัญของ CPE คือการปลดปล่อยประชาชนจากการถูกควบคุมและครอบงำ พร้อมนำเสนอยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมที่มีความเท่าเทียมและเป็นธรรม (Emancipatory and Transformative Commitment) (Wigger, 2022)

CPE มีมิติที่สำคัญ นอกจากจะเป็น Critical แล้วยังเป็น Radical ด้วยซึ่งเป็นการวิพากษ์แบบถอนรากถอนโคน โดยจะเห็นได้จากการวิพากษ์แนว radical ของ Habermas ที่มองว่า ระบบความรู้สมัยใหม่สอนให้คนลุ่มหลงอยู่กับการแสวงหากำไร การสะสมทุน การทำงานโดยมุ่งมันทางด้านประสิทธิภาพ ผลประโยชน์ทางด้านอำนาจและเงินตราที่มีความสำคัญเหนือความรู้เพื่อปลดปล่อยและเปลี่ยนแปลงสังคม (Jeremy J. Shapiro, 1971)

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าศาสตร์ทั้งหลายก็คือ อุดมการณ์ จุดมุ่งหมายของการผลิตความรู้ นอกจากจะต้องการทำความเข้าใจกับความเป็นจริงแล้ว ยังต้องการนำเสนอทิศทางแห่งอนาคตด้วยว่า สังคมจะเปลี่ยนไปทางไหน ผู้คนแสวงหาไขว่คว้าสังคมใหม่ มีความใฝ่ฝันและมีจินตนาการอย่างไรที่จะสร้างสังคมใหม่ นั่นคือชีวิตที่ดีคืออะไร สังคมที่พึงปรารถนาเป็นอย่างไร ในการนำเสนอความหมายของทฤษฎีวิพากษ์และเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (Critical Political Economy: CPE) วิเคราะห์ทุนนิยมในศตวรรษที่ 21 โดยใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ และความสำคัญของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ ที่มีต่อการมองระบบทุนนิยมโลก โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐศาสตร์การเมือง เศรษฐศาสตร์การเมืองกับการวิเคราะห์ทุนนิยมสมัยใหม่ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกแนววิพากษ์ (Critical Global Political Economy) และบทสรุปของบทความ

เศรษฐศาสตร์การเมืองคืออะไร

เศรษฐศาสตร์การเมืองมีต้นกำเนิดมาในศตวรรษที่ 18 มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นหนักเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ก่อให้เกิดระบบการผลิต และการบริโภคทรัพยากรของสังคม อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นเรื่องของการศึกษาว่า ผู้คนในสังคมจะต้องทำอะไรบ้าง เพื่อความอยู่รอด และการมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีกับความเป็นมนุษย์นี้อาจเป็นนิยามทั่วไป แต่สิ่งที่สำคัญคือเศรษฐศาสตร์การเมืองมีหลักการวิเคราะห์ 4 ประการด้วยกัน (Mosc, 2009) ได้แก่

1. พิจารณาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change) และมองเรื่องการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Transformation)

2. การวิเคราะห์จะเน้นการมองภาพสังคมทั้งหมด (Social Totality) ซึ่งหมายความว่าเป็นการศึกษาแนวสหวิทยาการซึ่งเชื่อมโยงมิติต่างๆ ที่หลากหลายตั้งแต่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ไปจนถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ปรัชญาศีลธรรม (Moral Philosophy) เศรษฐศาสตร์การเมืองไม่ได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์เชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้ความสำคัญกับมิติด้านคุณค่าและศีลธรรม โดยตั้งคำถามว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้นก่อให้เกิดความยุติธรรม ความเท่าเทียม หรือสร้างความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในสังคมหรือไม่ การวิเคราะห์ในกรอบนี้จึงไม่เป็นกลางทางคุณค่า แต่เน้นพิจารณาว่าใครเป็นผู้ได้ประโยชน์และใครเป็นผู้เสียประโยชน์จากโครงสร้างและนโยบายต่าง ๆ เช่น การผูกขาดสื่อของกลุ่มทุนอาจส่งผลให้เกิดการจำกัดการเข้าถึงข้อมูลของประชาชน และกระทบต่อสิทธิในการรับรู้ของสังคมโดยรวม

4. เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นเรื่องของปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) ซึ่งหมายความว่า การคิดอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีการเคลื่อนไหวและการกระทำด้วย เพื่อที่จะให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่เราคาดหวังไว้ Practice มีหลักปรัชญาว่า เราต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองและเปลี่ยนแปลงสังคมรวมทั้งโลกของเราด้วย

ในยุค Anthropocene หลักการทั้ง 4 ข้อของเศรษฐศาสตร์การเมือง นับว่าเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการวิเคราะห์ปัญหาวิกฤตการณ์มากมายหลายชนิด (Poly Crisis) ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในยุคที่เราเรียกว่า Anthropocene เราจะต้องคิดและปรับเปลี่ยนเชิงซ้อน 3 ระดับพร้อมกัน คือระดับปัจเจกชน(ตัวเราเอง) ระดับสังคม และระดับโลก

การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองในความหมายของบทความนี้ จะให้ความสำคัญกับคำว่า Critical ซึ่งหมายถึง การวิพากษ์ซึ่งเป็นวิธีวิทยาอย่างหนึ่ง ที่จะช่วยพิจารณาปรากฏการณ์ของสังคมแบบถึงรากถึงโคน ไม่ได้มองแต่ปรากฏการณ์เบื้องต้น แต่มองให้ลึกถึงรากของปัญหา และตั้งข้อสงสัยอยู่ตลอดเวลาในการวิเคราะห์ปัญหา ว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น ในการตั้งข้อสงสัยทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้า เราเรียกวิธีการนี้ว่า Critical Methodology

ทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักคิดแฟรงก์เฟิร์ตแห่งเยอรมนี (Critical School) ที่สถาบันวิจัยสังคมแห่งมหาวิทยาลัยแฟรงก์เฟิร์ตเยอรมนี ในช่วงปี 1924 -2024 (Somkiat Tangmanoh, 2545) ได้มีการก่อตั้งสถาบันวิจัยโดยนักคิด นักเขียน และอาจารย์กลุ่มหนึ่ง รวมตัวกันเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ในการวิเคราะห์สังคม โดยได้ยึดถือปรัชญาบางอย่างของ Karl Marx โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรัชญาแห่งการวิพากษ์ นักคิดกลุ่มนี้มองว่า พาราไดม์กระแสหลัก ไม่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวิกฤตการณ์ทางสังคมได้ จึงได้นำเสนอ พาราไดม์ใหม่ โดยใช้ชื่อว่า Critical Theory หลักการสำคัญของพาราไดม์นี้มี 6 ข้อด้วยกัน (Fuchs, 2016)

1. จริยศาสตร์แห่งการวิพากษ์
2. วิพากษ์การครอบงำและการกดขี่ขูดรีด
3. วิชาวิธี
4. บทวิพากษ์อุดมการณ์
5. บทวิพากษ์เศรษฐกิจการเมือง
6. การต่อสู้และปฏิบัติการทางการเมือง

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) ผสมความคิดแนวมนุษยนิยม นักเศรษฐศาสตร์การเมืองคนสำคัญคนหนึ่งของโลก Vincent Mosco เสนอความคิดว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง ควรจะผสมผสานกันระหว่างแนววิพากษ์กับแนวมนุษยนิยม นับว่าเป็นความคิดที่สำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ วิธีวิทยาเชิงวิพากษ์ Fuchs นักทฤษฎีคนสำคัญซึ่งอยู่ในกลุ่มนักคิดทฤษฎีวิพากษ์ร่วมสมัยแห่งมหาวิทยาลัย Paderborn University, Germany ได้มีโอกาสร่วมงานกับ Vincent Mosco ได้สรุปความคิดที่สำคัญของ Vincent Mosco ไว้ดังนี้ (Fuchs, 2024)

เศรษฐศาสตร์การเมืองกับการวิเคราะห์ทุนนิยมสมัยใหม่

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (Critical Political Economy: CPE) เป็นกรอบคิดที่มุ่งวิพากษ์ระบบทุนนิยม ทั้งในอดีตและยุคสมัยใหม่ โดยพิจารณาความไม่เสมอภาค การกดขี่ การครอบงำ และผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างรอบด้าน ไม่เพียงแต่เศรษฐกิจและการเมือง แต่ยังข้ามศาสตร์ไปสู่สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ การวิพากษ์นี้มุ่งไปสู่การปลดปล่อยและสร้างสังคมใหม่ที่ยุติธรรม มีความเท่าเทียม และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยนักคิดสำคัญตั้งแต่ Marx, Marcuse, Habermas จนถึง Christian Fuchs และ Erik Olin Wright ได้พัฒนาแนวคิดนี้ให้ตอบสนองต่อความซับซ้อนของทุนนิยมสมัยใหม่และทุนนิยมดิจิทัล พร้อมเสนอยุทธศาสตร์ทั้งการปฏิบัติ การปฏิรูป การต่อต้าน และการสร้างทางเลือกใหม่ เพื่อสร้างสังคมที่มีความยั่งยืนและประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น

หัวข้อที่ 1 ความคิดดั้งเดิมของ Marx

Marx ได้ปูพื้นฐานความคิดคือ รากฐานของทฤษฎีของ เศรษฐศาสตร์การเมือง แนววิพากษ์ปรมาจารย์ของ เศรษฐศาสตร์การเมือง ได้วางรากฐานการวิเคราะห์แนววิพากษ์ไว้เรียบร้อยแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ซึ่งปรากฏในผลงานสำคัญๆ ที่เราเห็นในผลงานของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผลงานที่มีชื่อว่า Das Kapital พิมพ์ในปี 1867 (Karl Marx, 1867) Marx ได้เสนอชื่อของวิธีวิทยาไว้อย่างชัดเจน “ว่าด้วยบทวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมือง” ความคิดของ Marx พอจะสรุปได้ว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นเรื่องของการมองระบบเศรษฐกิจทั้งหมด โดยเน้นปรากฏการณ์ของการกดขี่ขูดรีด การควบคุมที่กระทำต่อชนชั้นผู้ยากไร้ การครอบงำของชนชั้นที่มีอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นผู้ใช้แรงงาน การวิพากษ์ของ Marx ครอบคลุมไปถึงปัญหาที่สำคัญ ๆ เช่น การสะสมทุน การสะสมความร่ำรวย ท่ามกลางความทุกข์ยากของประชาชน ปัญหาความขัดแย้งทางชนชั้น และปัญหาอุดมการณ์ ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง วิธีวิทยาแนววิพากษ์ของ Marx ได้นำเสนอการปฏิบัติการทางการเมืองเพื่อปลดปล่อย (Emancipatory) ผู้ยากไร้ให้หลุดพ้นจากการถูกครอบงำทุกรูปแบบ ซึ่งให้เห็นหนทางไปสู่สังคมใหม่ เราเรียกว่า สังคมนิยม (Socialism) (Fuchs, Christian, 2016)

หัวข้อที่ 2 ทฤษฎีวิพากษ์ตามความของ Christian Fuchs 6 มิติ

การวิเคราะห์ทุนนิยมของ Fuchs ได้ศึกษาวิถีวิทยาการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมืองของ Marx ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นและปรับปรุงระบบคิดให้ทันสมัยยิ่งขึ้นเพื่อให้เหมาะกับการมองระบบทุนนิยมสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 โดยยึดหลัก 6 ประการที่ได้กล่าวไว้ (Fuchs, 2024)

1. จริยศาสตร์แห่งการวิพากษ์

ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 มีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าในยุคของ Marx แต่อย่างไรก็ตามจิตใจแห่งการวิพากษ์ยังคงดำรงอยู่ ในการวิพากษ์ต้องมีความซับซ้อนมากขึ้นเช่นกัน มีนักวิชาการคนสำคัญที่สุดในยุคทุนนิยมสมัยใหม่มองว่า ระบบใหม่พัฒนาการควบคุม การครอบงำ และการขูดรีด ด้วยวิธีการที่หลากหลาย สังคมทุนนิยมเป็นสังคมที่ปราศจากความยุติธรรม

2. วิพากษ์การครอบงำและการกดขี่ขูดรีด

ประเด็นสำคัญคือ ทุนนิยมสมัยใหม่มีวิธีการที่จะสร้างความสับสนในจิตใจสำนึกของผู้ใช้แรงงานด้วย เช่น โดยการสร้างระบบสวัสดิการสังคม ระบบความมั่นคงของชีวิตการทำงาน และมีระบบการครอบงำทางด้านวัฒนธรรมที่ซับซ้อนด้วย ทำให้ชนชั้นผู้ใช้แรงงานส่วนหนึ่งเกิดความพอใจในการดำรงชีวิตของทุนนิยมสมัยใหม่ แต่ในความเป็นจริงสภาพการกดขี่ขูดรีดไม่ได้หายไปไหน

3. วิทยาศาสตร์

Marcuse (1967) ได้กล่าวไว้ว่า ทุนนิยมสมัยใหม่ ยังมองแนวคิดที่เราเรียกว่า ค่าจ้าง มูลค่าแรงงาน กำไรของผู้ประกอบการอย่างผิวเผิน แต่ในความเป็นจริงแล้ว แนวคิดเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่ซ่อนเร้นความสัมพันธ์ที่เป็นจริง ถ้ามองผิวเผินแล้วดูดีทุกอย่าง แต่ในความเป็นจริงแล้วมีการซ่อนเร้นของการกดขี่ขูดรีดซึ่งถือว่าเป็นเชิงลบ การวิเคราะห์แนวเศรษฐศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ต้องเน้นความขัดแย้ง (Contradiction) ของปรากฏการณ์ให้ดี ดังนั้นในการวิเคราะห์ทุนนิยมสมัยใหม่ เราจะต้องระลึกละเอียดตลอดเวลาว่าข้อมูลทุกอย่างมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ เมื่อจิตสำนึกของคนได้รับการปลุกให้ตื่นขึ้นแล้ว เขามองเห็นหลายสิ่งหลายอย่างที่เขาคิดว่าดีเป็นเพียงมายาเท่านั้นเอง

4. บทวิพากษ์อุดมการณ์

ในการวิพากษ์ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ นักทฤษฎีแนววิพากษ์อย่างเช่น Marcuse ได้ให้ความสำคัญสูงสุดในเรื่องอุดมการณ์ (Ideality) ซึ่งหมายถึง ความคิด ความเชื่อ คำพูด แนวคิด วาทกรรมต่าง ๆ ความหมายทั้งหมดนี้ ต้องแยกแยะให้ชัดเจนว่าอะไรคือจริง อะไรคือไม่จริง Marcuse มองว่าทุนนิยมสมัยใหม่เป็นสังคมมิติเดียว การควบคุมด้วยอุดมการณ์ ทำให้ผู้คนหลงใหลเคลิบเคลิ้มไปกับระบบคิดที่นี่คือของจริง จึงไม่มีการต่อต้านแต่อย่างใด แต่ในความเป็นจริงแล้ว ชนชั้นที่มีอำนาจยังคงควบคุมความมั่งคั่งความร่ำรวย ควบคุมการตัดสินใจทางการเมือง ควบคุมการอภิปรายสาธารณะ ว่าอะไรพูดได้ อะไรพูดไม่ได้ ในระบบทุนนิยมใหม่นี้ การขูดรีดไม่ได้หมายถึง การบีบคั้นทางด้านรายได้ ค่าจ้างแรงงาน การทำงาน การขูดรีดคือ รูปแบบที่สำคัญของการควบคุมและครอบงำความคิด เป็นวิธีการที่ชนชั้นขูดรีดเพื่อความได้เปรียบในการดูดทรัพย์ทางการเงินและความมั่งคั่งมาไว้ในมือของพวกเขา พวกเขาปฏิบัติตามแนวคิดของ Hegel ก็คือ อุดมการณ์ดังกล่าวคือความจริงของระบบการครอบงำที่ก่อให้เกิดความทุกข์ยากแก่ชีวิตของผู้คน

5. บทวิพากษ์เศรษฐกิจการเมือง

ในการวิเคราะห์ของ Marx และ Marxism แบบดั้งเดิมจะเน้นการวิพากษ์ระบบขูดรีดจากแรงงาน โดยเน้นการมองเรื่องชั่วโมงการทำงานและมูลค่าส่วนเกินของแรงงาน แต่ในยุคทุนนิยมสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 จุดหนักของการวิพากษ์ได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง การวิพากษ์ระบบคือการตั้งคำถามทางปรัชญาที่สำคัญ 4 ข้อด้วยกัน คือ

- 1) ในระบบนี้ฉันจะรู้และเรียนรู้อะไรได้บ้างรีเปล่า
- 2) ในระบบนี้ฉันควรจะทำอะไรได้บ้าง
- 3) ในระบบนี้ฉันอาจหวังอะไรได้บ้างรีเปล่าในชีวิตนี้
- 4) ในระบบนี้ฉันสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้สมกับศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ได้รีเปล่า

นับว่าเป็นคำถามทางปรัชญาที่สำคัญมาก เพราะชี้ให้เห็นถึงการควบคุมครอบงำชีวิตเป็นไปอย่างหนักหน่วงแค่ไหน และเรามีโอกาสที่จะเดินไปบนหนทางของสังคมใหม่ได้อย่างไร นี่คือการวิพากษ์ระบบที่อยู่เหนือการวิพากษ์ทั้งปวง เป็นการย้าเตือนของนักปรัชญา Marcuse ของสำนักคิดทฤษฎีวิพากษ์ที่กล่าวเตือนว่าการวิพากษ์ระบบเศรษฐกิจการเมืองของระบบทุนนิยมสมัยใหม่ต้องมุ่งไปยังการวิพากษ์วิถีแห่งการดำรงชีวิต ไม่ใช่แค่การวิพากษ์กลไกกดขี่ขูดรีดแรงงานอย่างเดียว

6. การต่อสู้และปฏิบัติการทางการเมือง

อย่างไรก็ตาม Marcuse มีความเห็นว่า สำหรับผู้ยากไร้คำถามของการวิพากษ์ยังต้องมุ่งไปยังการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่และให้รอดพ้นจากชีวิตบนชายขอบและการตกขอบของทุนนิยมสมัยใหม่ สรุปแล้วการวิพากษ์มีทั้งสองมิติพร้อม ๆ กัน วิพากษ์เชิงปรัชญา และวิพากษ์เชิงวัฒนธรรม

หัวข้อที่ 3 ความคิดของ Jürgen Habermas

นักทฤษฎีคนสำคัญที่สุดของสำนักคิดแฟรงก์เฟิร์ต คือ Habermas ผู้สร้างแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) บนพื้นฐานปรัชญาของสำนักคิดแฟรงก์เฟิร์ตในยุคก่อตั้งสำนักคิด (ช่วงเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2) ในขณะเดียวกันก็ได้เพิ่มแนวคิดใหม่ขึ้นมาด้วย เรียกแนวคิดนี้ว่า Communicative Rationality ซึ่งให้ความสำคัญสูงสุดแก่เรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่ต้องการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน Habermas ให้ความเห็นว่า แนวคิดในยุคก่อตั้งสำนักคิดแฟรงก์เฟิร์ตไม่ได้กล่าวถึงเรื่องการสื่อสารระหว่างมนุษย์เลย ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ในการสื่อสารทำความเข้าใจกันมักจะมีการบิดเบือนความหมาย มีการสื่อสารที่ไม่ชัดเจน ใช้คำพูดที่คลุมเครือ ปิดบังซ่อนเร้นความจริง แม้กระทั่งการโกหก หลอกลวง สังคมที่อยู่บนพื้นฐานของการสื่อสารแบบนี้จะเป็นสังคมที่มนุษย์ไม่อาจทำความเข้าใจกันและกันได้ ในเชิงอุดมคติ Habermas ต้องการมองเห็นสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมแห่งวาทกรรม (Discourse Ethics) สังคมต้องมีจริยธรรมกำกับการสื่อสารระหว่างผู้คน เพื่อให้เกิดสถานการณ์ที่เรียกว่า ไร้การบิดเบือนความหมายในการสื่อสารระหว่างมนุษย์ด้วยกัน (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2557)

ระบบและโลกชีวิตในระบบทุนนิยม Habermas ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่สำคัญที่มีความหมายและมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลนั้นคือ กระบวนการที่ระบบเข้ายึดครองโลกชีวิตของประชาชน โดยใช้กลไก เงินตรา และอำนาจ พร้อมทั้งมีการใช้วาทกรรมหลายรูปแบบในการเข้ายึดครองนี้ กระบวนการเช่นนี้ก่อให้เกิดผลกระทบที่ร้ายแรงและรูปแบบของความตึงเครียด ความวิตกกังวล ความหวาดผวา ความกลัว ในรูปแบบต่าง ๆ นานา ในการเข้ายึดครองโลกชีวิตนี้ การสื่อสารที่ถูกบิดเบือนมีความสำคัญอย่างยิ่ง เช่น มีการเร่งเร้าทางวาทกรรม เพื่อให้ผู้คนทำงานหนักขึ้น เพื่อประสิทธิภาพ เพื่อความสำเร็จ เพื่อประสิทธิผล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการกระตุ้นให้ผู้คนนั้นทำงานเพื่อรับใช้ระบบทุนนิยม ผู้คนกลายเป็นฟันเฟืองขับเคลื่อนระบบที่ใหญ่โตเพื่อสร้างความร่ำรวยด้วยการสะสมทุนให้แก่ชนชั้นที่มีอำนาจ (Fleming, 2002., Habermas, 1987a)

หัวข้อที่ 4 ทุนนิยมดิจิทัล

ทฤษฎีวิพากษ์และพื้นฐานของทุนนิยมดิจิทัล แนวคิดจากเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) Christian Fuchs มองว่าการวิเคราะห์ทุนนิยมส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องการกดขี่ขูดรีดทางเศรษฐกิจ แต่ทฤษฎีทุนนิยมดิจิทัลนั้นจะเพิ่มคำถามให้กว้างขวางยิ่งขึ้นคือ ชนชั้น การแบ่งแยกสีผิว และอำนาจนิยมของระบบพ็อเป็น

ใหญ่ (Patriarchy) รวมทั้งการกีดกันทางเพศสภาพมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรในระบบทุนนิยมดิจิทัล (Fuchs, 2024)

โดยที่ Fuchs เตือนถึงภัยอันตรายของทุนนิยมดิจิทัลอาจถูกใช้ทำลายล้างชีวิตมนุษย์ สุดท้ายสังคมนิยมดิจิทัลน่าจะเป็นทางเลือกที่พึงปรารถนาในการสร้างสังคมแห่งสันติภาพและสามัคคีธรรม โดยธรรมชาติแล้วระบบดิจิทัลเป็นเครื่องมือที่เป็นกลางอาจถูกนำไปใช้เพื่อสันติสุขและการทำลายล้างย่อมได้เสมอ ปัญหาที่คือ ใครเป็นผู้ควบคุมระบบและทิศทางการใช้ระบบ (Fuchs, 2024)

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) ไม่ได้วิพากษ์อย่างเดียว หากแต่ยังเสนอทางเลือกและยุทธศาสตร์ที่พาเราออกจากครอบงำของทุนนิยม Erik Olin Wright เสนอยุทธศาสตร์ 4 ทางเลือกด้วยกัน คือ (Wright, 2018)

1) บดขยี้ทุนนิยม นั่นคือการปฏิวัติสังคมเพื่อให้เกิดความเสมอภาค เสรีภาพ และสามัคคีธรรม
2) ปฏิรูปทุนนิยม เพื่อเปลี่ยนทุนนิยมที่เน้นการกดขี่ขูดรีดให้เป็นทุนนิยมเพื่อสังคมและธรรมชาติ (Green Capitalism)

3) ปฏิบัติการต่อต้านทุนนิยมทุกรูปแบบ เช่น การปฏิเสธการซื้อขายในระบบทุนนิยม ไม่สนับสนุนทุนนิยม ประท้วงการตัดไม้ทำลาย ต่อต้านทิ้งขยะ เป็นต้น และต่อต้านทุกรูปแบบที่ทำลายสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ไม่ใช่สินค้าของทุนนิยมขนาดใหญ่ ทำหน้าที่เป็นตัวแทน ผู้นำ ของขบวนการผู้ยากไร้และผู้ถูกกดขี่ เช่น แรงงานต่างด้าว ผู้ลี้ภัย เป็นต้น ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านทุนนิยมทุกรูปแบบ

4) หลีกหนีให้พ้นห่างจากทุนนิยมไปสร้างชุมชนใหม่ สร้างชุมชนใหม่ (ชุมชนทางเลือก) ที่ทนทานต่อการเสียดสีต่อทุนนิยมและโลกาภิวัตน์

แต่ในที่สุดแล้วยุทธศาสตร์ที่ทรงพลังที่สุดคือ ยุทธศาสตร์แห่งการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยสังคม เพื่อยุติความแปลกแยกทั้งปวง หลุดพ้นจากสังคมเก่าไปสู่สังคมใหม่ ทั้งหมดนี้ Habermas เรียกว่าเป็นการเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่ (New Social Moment) เพื่อต่อต้านการยึดครองโลกชีวิตอันเกิดจากการกระทำของระบบทุนนิยมและอำนาจนิยม

หัวข้อที่ 5 การฟื้นฟูความคิดวิพากษ์ของ Herbert Marcuse

ในการวิเคราะห์ความคิดทฤษฎีวิพากษ์ 6 มิติ เราได้กล่าวถึงนักทฤษฎีคนสำคัญของสำนักแฟรงก์เฟิร์ตไปบ้างแล้ว นั่นคือหนึ่งในคนสำคัญของผู้ก่อตั้งสำนักนี้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วโลก ตั้งแต่ในยุคเริ่มต้นจนถึงยุคของกระบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาช่วงทศวรรษ 1960 ชื่อเต็มของ Herbert Marcuse หนังสือหลักเล่มสำคัญของเขาคือ มนุษย์มิติเดียว (Marcuse, 2002) ผลงานเล่มนี้เป็นการศึกษาอุดมการณ์ของทุนนิยมสมัยใหม่ในยุคปัจจุบัน

ในการประเมินความสำคัญของ Marcuse ที่มีต่อการพัฒนาทฤษฎีวิพากษ์และการมองภาพของทุนนิยมสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2563) มีข้อสรุปบางประการดังนี้

โดยที่ Reitz ได้นำเสนอปัญหาที่แท้จริงของทุนนิยมคือความไม่เท่าเทียมทางชนชั้น เชื้อชาติ และเพศ การสะสมทุนและการขูดรีดทรัพยากรธรรมชาติซึ่งนำไปสู่วิกฤตสิ่งแวดล้อมและความแปลกแยกในมนุษย์ Reitz อธิบายแนวคิดของ Marcuse ว่าทุนนิยมทำสงครามกับธรรมชาติทั้งสองระดับธรรมชาติของมนุษย์และของสิ่งแวดล้อม และสิ่งนี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งภายในระบบ (internal contradiction)

การวิพากษ์วัฒนธรรมเชิงอำนาจนิยมที่ฝังลึกในสังคมแบบมิติเดียวที่ปราศจากการตั้งคำถามหรือการต่อต้าน โดยเสนอว่า แนวคิดของ Marcuse สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปลุกจิตสำนึกใหม่เพื่อสร้างสังคมที่เป็นประชาธิปไตย มีความยุติธรรม และมีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ แนวทางที่เสนอคือการสร้าง “สังคมนิยมแนวมนุษยนิยม” (Humanist Socialism) ที่มุ่งยุติการขูดรีดและแสวงหาวิถีชีวิตแบบยั่งยืน

ในช่วงทศวรรษ 2014 ได้มีการกล่าวถึงการครบรอบ 50 ปี ของมนุษย์มิติเดียว โดยมีข้อสรุปว่า สิ่ง ที่ Marcuse ได้วิพากษ์ไว้เมื่อ 50 ปีก่อนยังคงมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ทฤษฎีนิยามศตวรรษที่ 21 สังคมทุนนิยมยังคงเป็น สังคมมิติเดียว นั่นคือเป็นสังคมที่ไร้การต่อต้านเหมือนเดิมและยังมีความรุนแรงยิ่งขึ้น ชนชั้นผู้ใช้แรงงานดู เหมือนว่าจะมีความพึงพอใจกับ “ความสำเร็จของระบบ” ที่ช่วยทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ใช้แรงงานดีขึ้น ความมั่นคงในชีวิตการทำงานมีมากขึ้น สังคมบริโภคนิยมจะพาผู้ใช้แรงงานให้เคลิบเคลิ้มไปกับการบริโภคมากขึ้น มีความหลากหลายมากขึ้น ภาพมายาเหล่านั้นช่วยทำให้ชนชั้นผู้ใช้แรงงานไม่มีจิตสำนึกคิดถึงเรื่องการ ปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมต่อไป การปฏิวัติยึดอำนาจรัฐโค่นล้มทุนนิยม ความคิดการปฏิวัติโค่นล้มทุนนิยมได้สูญ สลายไปหมดแล้ว การสร้างรัฐสังคมนิยมกลายเป็นความเพ้อฝันไปอย่างสิ้นเชิง (Ronald Aronson, 2014)

นักวิพากษ์สังคม Aronson มองว่าความขัดแย้ง contradiction ภายในระบบไม่ได้หายไปไหน ทุน กับแรงงานก็ยังขัดแย้งกันเหมือนเดิม นอกจากนี้ ยังมีความขัดแย้งรูปแบบใหม่ปรากฏให้เห็นด้วย เช่น ความ ขัดแย้งทางเพศสภาพในสังคม ปิตาธิปไตย(patriarchy) ความขัดแย้งเรื่องสีผิว ความขัดแย้งเกี่ยวกับกลุ่มชาติ พันธุ์ กลุ่มผู้อพยพ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจนิยมกับกลุ่มต่อต้าน การขยายตัวของประชานิยมขวาจัด กับการคุกคามชนกลุ่มน้อยทุกรูปแบบทุกกลุ่ม เป็นต้น นอกจากนี้ ในช่วง Occupy war street เราจะเห็นว่า ประชาชนหลายคนรวมตัวกันเพื่อสร้างประชาธิปไตยแนวใหม่ อันเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตามแนวคิด ของ Self-Governance โดยชุมชนจัดการกันเอง ท่ามกลางความขัดแย้งเหล่านี้อำนาจรัฐและอำนาจทุนนิยม พยายามทำทุกอย่าง เพื่อให้สังคมเป็นสังคมมิติเดียว นั่นคือเป็นสังคมไร้การต่อต้าน ไร้การคัดค้าน เป็นสังคมที่ เงียบสงบ

สำหรับในวงวิชาการของสังคมศาสตร์แนววิพากษ์ (Critical Social Science) ทำให้ได้เห็น จินตนาการกับความคิดที่น่าสนใจอย่างยิ่ง นั่นคือการฟื้นฟูความคิดวิพากษ์ของ Marcuse (Višić, 2019., Kellner, 1994) ซึ่งมีลักษณะเด่นดังต่อไปนี้ (ปริษา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2020)

สังคมศาสตร์แนววิพากษ์แบบ Marcuse สอนให้เราวิพากษ์ระบบ วิพากษ์ทฤษฎี ต่อต้านระบบ และการรื้อถอนระบบ เนื่องจากสังคมศาสตร์แบบอเมริกัน/ไทย สอนให้คนยอมรับระบบ รักษาระบบที่ดำรงอยู่ และทำทุกอย่างเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบ โดยเฉพาะสังคมศาสตร์ของไทย ที่ถูกรอบงำระบบคิด แบบมิติเดียว เป็นการถูกรอบงำความคิดที่ขาดการวิพากษ์ (Critique) ขาดการต่อต้าน(resistant) โครงสร้าง อำนาจและไม่มีการเคลื่อนไหวไปสู่ระบบโครงสร้างสังคมทางเลือกแบบใหม่

หัวข้อที่ 6 จุดจบของ Utopias

แนวทางที่เป็นจุดจบของ Utopias ในหนังสือรวมบทความของ Marcuse ได้กล่าวว่า “End of Utopias” มีการกล่าวถึงปัญหาสำคัญของการวิเคราะห์สังคม และทฤษฎีแนววิพากษ์ว่า ในยุคของทุนนิยม สมัยใหม่ ความคิด Utopias (สังคมอุดมคติ) เป็นสิ่งที่ไร้ความหมายไปแล้วหรือไม่ ซึ่งเรื่องนี้ได้มีการปฏิเสธโดย Marcuse (1967)

เกี่ยวกับ Utopias นักทฤษฎีสังคมศาสตร์วิพากษ์ Erik Olin Wright มีความเห็นเช่นเดียวกันว่า Utopias ไม่ได้หายไปไหน แต่จะเป็น Utopias รูปแบบใหม่ที่เป็นไปได้ในภาคปฏิบัติไม่ใช่ Utopias เพ้อฝัน (Wright, 2011) นักปฏิบัติอย่าง Helen Bevan ก็มีความคิดเช่นเดียวกับ Wright ว่า เป็นที่ที่เราจะต้องมี design ระบบบริหารจัดการแห่งอนาคตเกี่ยวกับงานด้านสาธารณสุขที่ดูแลสุขภาพของประชาชน (Bevan, 2018)

หัวข้อที่ 7 ทฤษฎีวิพากษ์วันนี้ในช่วง 2020-2025

กลุ่มนักคิดรุ่นใหม่ที่ยึดมั่นในความคิดของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตออกมายืนยันว่า ไม่เห็นด้วยกับ ข้อสรุปของนักวิจารณ์บางคนที่พูดถึงการล่มสลายของหลักแห่งการวิพากษ์ในยุคทุนนิยมของศตวรรษที่ 21

Thompson ใช้คำว่า “Domestication of Critical Theory” (Alexander M. Stoner, 2017) ในความเป็นจริง การวิพากษ์ไม่ได้หายไปไหน ความคิด “การปลดปล่อย” (Emancipation) และ Utopias ยังคงอยู่อย่างมีชีวิตชีวา โดยมีการวิพากษ์ (Critique) เป็นเครื่องมือสำคัญที่กระตุ้นให้มีการปฏิบัติการทางสังคม (Harcourt, 2020., Harcourt, 2024)

ดังนั้น “ความจริง” เกี่ยวกับชะตากรรมของทฤษฎีวิพากษ์จะเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ได้แก่

1. กรอบการมอง (Lens) – ผู้อ่านเลือก “ใสแว่น” แบบใดในการตีความ
2. บริบทความคิด (Thoughts) – ผู้อ่านกำลังคิดหรือให้ความสำคัญกับประเด็นใด
3. ภาพสังคม (Social Imagination) – ผู้อ่านมีภาพลักษณ์หรือความเข้าใจต่อสังคมเช่นไร
4. วิสัยทัศน์อนาคต (Future Vision) – ผู้อ่านมองอนาคตผ่านกรอบใด

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาคือ สิ่งที่ผู้เขียนเองต้องการจะบอกเราคืออะไร ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนอาจยืนยันว่า “ทฤษฎีวิพากษ์ตายแล้ว” แต่แท้จริงแล้วสิ่งที่ “ตาย” อาจไม่ใช่ทฤษฎี หากแต่เป็นตัวผู้เขียนเองต่างหาก (Michel Foucault: “The author is dead”) เนื่องจากการตีความขึ้นอยู่กับผู้อ่าน เมื่อผู้อ่านอ่านแล้วก็อาจตีความไปในอีกทางได้ว่า ทฤษฎีวิพากษ์นั้นยังคงดำรงอยู่และไม่เคยหายไปไหน

หัวข้อที่ 8 สรุปความคิดวิพากษ์ : วิพากษ์เพื่อเคลื่อนไหวสังคม - จะไปทางไหน

นักสังคมศาสตร์ Erik Olin Wright (2011) ที่มีผลงานแนววิพากษ์มากที่สุดคนหนึ่ง ชี้ให้เราเห็นถึงหลักการสำคัญของการเขียนวาทกรรมแนววิพากษ์ 1. ปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างทฤษฎีวิพากษ์ ปฏิบัติการ แล้ววิพากษ์ซ้ำอีกอย่างต่อเนื่อง 2. นำเสนอทางเลือกที่หลากหลายนับตั้งแต่การปฏิวัติโค่นล้มระบบ การปฏิรูประบบ (ทุนนิยมสีเขียว) การต่อต้านระบบ (การสร้างทางเลือกใหม่เคียงคู่ไปกับระบบเก่าที่ดำรงอยู่) ไปจนถึงการหลีกเลี่ยงห่างไกลจากระบบที่ดำรงอยู่ ในยุค 2020 ของศตวรรษที่ 21 เราได้เห็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของทุนนิยมสมัยใหม่ยังคงแข็งแกร่ง ทั้ง ๆ ที่มีความขัดแย้งมากมาย ในสถานการณ์เช่นนี้การปลดปล่อย (Liberation) จึงเป็นภารกิจที่ยากมาก ภารกิจที่ง่ายกว่ายุ่งยากน้อยกว่าก็คือการปรับเปลี่ยนระบบและโครงสร้างที่ดำรงอยู่ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน เช่น การปรับเปลี่ยนระบบสาธารณสุขเพื่อสุขภาพที่ยั่งยืนของประชาชน (Bevan, 2018) บริหารจัดการโดยประชาชนเอง เพื่อการนี้ Transformative Learning จึงเป็นภารกิจที่สำคัญที่สุดของการเคลื่อนไหวของประชาชน เป็นต้น Erik Olin Wright ย้ำว่าในยุคสมัยใหม่นี้ Utopia ที่ปฏิบัติได้มีทางเลือกที่เหมาะสม ซึ่งต่างจาก Utopia ที่มีแต่ความเพ้อฝันของ Marxism โบราณ

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกแนววิพากษ์ (Critical Global Political Economy)

หัวข้อที่ 1 ญาณวิทยาวิพากษ์ของสถาบันเวียนนา

ในบทความนี้ หัวข้อหลัก เศรษฐศาสตร์การเมืองคืออะไร เป็นการวิเคราะห์ความหมายและปรัชญาของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) ส่วนหัวข้อหลัก เศรษฐศาสตร์การเมืองกับการวิเคราะห์ทุนนิยมสมัยใหม่เราได้เน้นความสำคัญของแนววิพากษ์ที่มีต่อระบบทุนนิยมสมัยใหม่ และในตอนที 4 นี้จะเป็นการนำเอาแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์มาใช้ในการมองปรากฏการณ์เศรษฐศาสตร์การเมืองระดับโลก (Global Political Economy)

1. ความคิดพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกแนววิพากษ์ โดย Johannes Jäger (2022) เป็นผู้บุกเบิกคนสำคัญคนหนึ่งของแนวคิดวิพากษ์ในเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกยุคสมัยใหม่ ความคิดเห็นของเขาพอที่จะสรุปได้ดังนี้

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) มีประวัติศาสตร์อันยาวนานในประวัติศาสตร์ความคิด เศรษฐศาสตร์การเมือง แนวคิดนี้ลักษณะเด่นพิเศษคือ เป็นแนว Post-disciplinarity หรือ Trans-disciplinarity นั่นคือ การบูรณาการข้ามศาสตร์หลายสาขา

Critical Political Economy (CPE) น่าจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของเศรษฐศาสตร์การเมืองโลก มีเหตุผลอยู่ 3 ข้อ

1) แนวคิดนี้ขึ้นอยู่กับรากฐานความคิดของ Karl Marx ซึ่งเน้นการยืนอยู่เคียงข้างผู้ถูกกดขี่ ชูตรีต นอกจากนี้ยังเปิดพื้นที่รับแนวคิดอื่น ๆ หลายสาขาเข้ามาผสมผสานด้วย

2) วิธีวิทยาที่เน้นวิภาษวิธี (Dialectical Methodology) ที่เน้นการมองภาวะที่เป็นจริงบนพื้นฐานของบูรณาการข้ามศาสตร์

3) ให้ความสำคัญกับมิติของวัตถุนิยมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิกฤตการณ์ทางนิเวศของโลก ท่ามกลางภาวะแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในมิติของทุนนิยมระดับโลก

Jäger เชื่อว่าเหตุผลทั้ง 3 ข้อนี้เหมาะสมอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจปัญหาของโลกในวันนี้และวันพรุ่งนี้ ซึ่งจะช่วยให้วงยุทธศาสตร์การต่อสู้เพื่อปลดปล่อยสังคม

หัวข้อที่ 2 เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์และปัญหาของอำนาจ

นักเศรษฐศาสตร์การเมืองอีกคนหนึ่งที่มีผลงานเป็นจำนวนมากในยุคปัจจุบันจากมหาวิทยาลัย Radboud University, The Netherlands คือ Angela Wigger มีความเห็นเพิ่มเติมดังนี้ (Wigger, 2022)

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) เป็นความรู้ในสาขา Trans-disciplinarity การบูรณาการข้ามศาสตร์ที่หลากหลาย ซึ่งได้รับความสนใจจากนักวิชาการและ Activist ในยุคปัจจุบัน เหตุผลที่สำคัญ 3 ข้อ ของ Wigger คือ

1) เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ให้ความสำคัญสูงสุดแก่การมองปัญหาความเหลื่อมล้ำ ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และมองว่าความคิด จิตสำนึก อุดมการณ์ และสถาบันต่าง ๆ ของสังคม มีส่วนสำคัญในการสร้างความเหลื่อมล้ำทางอำนาจ

2) เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ ต้องการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นท่ามกลางพลวัตของทุนนิยมโลก

3) เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ ไม่เน้นแต่การวิพากษ์วิจารณ์ แต่ยังได้มองหาวิธีการ และหนทางที่จะสร้างยุทธศาสตร์แห่งการเมืองแนวปลดปล่อย (Emancipatory Politic) รวมทั้งการนำเสนอเจเนด้า (Agenda) วาระเพื่อปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงสังคม

หัวข้อที่ 3 บทวิพากษ์ของกรัมสกีใหม่ (Neo-Gramscien Approach)

ทฤษฎีวิพากษ์ในเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกให้ความสำคัญกับการวิพากษ์ ความรู้ และการปลดปล่อย (Farrands & Worth, 2005) ได้ทำการวิเคราะห์ทฤษฎีวิพากษ์ที่นำมาประยุกต์ใช้ในเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกมีความเห็นว่า มนุษย์ส่วนใหญ่อ้างว่าเป็นแนววิพากษ์ แต่จริง ๆ แล้ว ไม่ค่อยมีลักษณะ Reflexivity ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของทฤษฎีวิพากษ์ที่เป็นการมองอย่างลึกซึ้ง นักวิชาการคนสำคัญในอดีตก็คือ Cox และ Linklater ซึ่งยืนอยู่บนพื้นฐานความรู้ของ Gramsci แต่พยายามทำให้ Gramsci ทนสมัยยิ่งขึ้นสำหรับปัจจุบัน ซึ่งอาจเรียกว่า neo-Gramscian turn ซึ่งให้ความสำคัญแก่เรื่องจิตสำนึกของผู้คนในสังคมที่ถูกครอบงำโดย Hegemony ส่วน Linklater มีความคิดเห็นว่าจะต้องมีการปลุกจิตสำนึกของผู้คนให้มีความตื่นตัวเกี่ยวกับระบบและโครงสร้างที่ครอบงำ ซึ่งจะทำให้พวกเขามีพลังลุกขึ้นสู้เพื่อต่อต้าน คัดค้าน และเปลี่ยนแปลงสังคม ความรู้ที่สำคัญควรจะเป็นความรู้แนววิพากษ์ที่กระจายไปทั่วทุกกลุ่มในหมู่ประชาชน ความรู้เช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างยุทธศาสตร์เพื่อการปลดปล่อยสังคม และแนวคิดแบบนี้สอดคล้องกับ

ปรัชญาของ Habermas ที่บอกเราว่า ความรู้แนววิพากษ์เป็นความรู้ที่ทำให้ผู้คนคิดอย่างลึกซึ้งถึงชะตากรรมของตนเอง อันนำไปสู่การสร้างสังคมใหม่ที่ปราศจากการกดขี่ขูดรีด การควบคุม และการครอบงำทุกรูปแบบ ทฤษฎีวิพากษ์ต้องวิพากษ์และกระตุ้นปฏิบัติการทางสังคมในเวลาเดียวกัน

หัวข้อที่ 4 เศรษฐศาสตร์การเมืองโลกแนววิพากษ์ในยุค Anthropocene

เศรษฐศาสตร์การเมือง ทุนนิยมโลกและวิกฤตการณ์นิเวศล่มสลายในยุค Anthropocene ตัวอย่างเช่น วิกฤตการณ์เศรษฐกิจการเงินเช่นในปี พ.ศ. 2472-2476 (Brunsko, 1996) ตั้งแต่สมัยเคนส์ และวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ หรือ โควิด-19 ซึ่งสั่นคอนทุนนิยมโลก แต่ยังไม่แข็งแกร่งพอที่จะทำให้ทุนนิยมโลกล่มสลาย ตรงกันข้าม ทุนนิยมโลกบางสาขากลับได้ประโยชน์ เช่น ทุนนิยมการผลิตยาและวัคซีน เป็นต้น (Jäger, 2022., Fremaux, 2019)

โดยสรุปแล้ว เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) โลกสมัยใหม่เน้นทฤษฎีสังคมที่มีการปลุกสำนึกเพื่อสร้าง counter hegemony (การต่อต้านอำนาจครอบงำ) ความรู้แนววิพากษ์เน้นวิพากษ์แล้วต้องปฏิบัติการด้วย และเป็นยุทธศาสตร์เพื่อการปลดปล่อยสร้างยุโรปียเพื่อสังคมใหม่ โดยเน้นหนักในการต่อสู้สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 ซึ่งกำลังแผ่อำนาจการครอบงำไปทั่วโลก

บทสรุป

จากการวิเคราะห์ เศรษฐศาสตร์การเมืองคืออะไร เศรษฐศาสตร์การเมืองกับการวิเคราะห์ทุนนิยมสมัยใหม่ และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกแนววิพากษ์ เราขอสรุปผลการวิเคราะห์ไว้ดังต่อไปนี้ (Wigger, 2022., ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2568)

1. เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) ให้ความสำคัญแก่ความคิดเชิงวิพากษ์ สิ่งก็ตามมาก็คือ เราต้องมีญาณวิทยาแนววิพากษ์ (Epistemology Methodology) และวิธีวิทยาแนววิพากษ์ (Critical Methodology) ตามมาด้วย ทฤษฎีที่เหมาะสมก็คือ Critical Theory ของสำนักแฟรงก์เฟิร์ต ซึ่งตอนนี้มีอายุ 100 ปีพอดี ทฤษฎีวิพากษ์เสนอคำถาม ความรู้คืออะไร ได้ความรู้นี้มาจากไหน ได้มาอย่างไร โดยตอบว่า ความรู้แนวนี้ต้องมาจากจินตนาการแนว Radical แบบถอนรากถอนโคนผสมผสานกับปฏิบัติการทางสังคมในลักษณะของวิภาษวิธี คิดแล้วทำ ทำแล้วคิด (Critique คือ Praxis และ Praxis คือ Critique) นอกจากนี้ เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) ต้องมีวิธีวิทยาแนววิพากษ์ด้วย ซึ่งเน้นกระบวนการคิดแบบ Reflexivity (Fook, 2011., Wigger, 2022) ในบทความนี้ เราได้นำเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (CPE) ไปมองเรื่องราวของทุนนิยมสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 และวิเคราะห์ความสำคัญของ CPE ที่มีต่อการฉายภาพทุนนิยมโลก

2. ในปัจจุบัน วงวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองได้เข้าสู่ ยุคของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (Critical Political Economy: CPE) ซึ่งมุ่งเน้นการทำความเข้าใจความขัดแย้งหลายมิติของระบบทุนนิยมโลก ตลอดจนการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อรื้อถอนโครงสร้างการควบคุมและการครอบงำที่ดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ CPE จึงไม่ได้เพียงอธิบายปรากฏการณ์ แต่ยังทำหน้าที่วิพากษ์เพื่อเปิดเผยกลไกอำนาจที่ซ่อนอยู่ และเสนอทางเลือกใหม่สำหรับการก้าวไปสู่สังคมที่เป็นธรรมมากขึ้น โดยหนทางในการสร้างสังคมใหม่นั้นมิได้มีเพียงหนึ่งเดียว หากแต่มีหลายแนวทางให้เลือกตามบริบทและเงื่อนไขของแต่ละสังคม

ในมุมมองของผู้เขียน อนาคตของ CPE ควรมุ่งสู่ความหลากหลายและการผสมผสานมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเชื่อมโยง CPE เข้ากับแนวคิดหลังสมัยใหม่ (postmodernism) เพื่อสะท้อนความซับซ้อนและพลวัตของสังคม การเมือง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในโลกยุคปัจจุบัน แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้การศึกษามี

ความละเอียดอ่อนมากขึ้นต่ออัตลักษณ์ ความแตกต่าง และพลวัตเชิงอำนาจที่หลากหลาย (Fook, 2000; Pease, 2000; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2025)

บรรณานุกรม

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, (2557). *เศรษฐศาสตร์การเมือง และทฤษฎีสังคมวิพากษ์*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). ขอนแก่น: รัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2563). Ecology and Revolution: Herbert Marcuse and the Challenge of a New World System Today. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์รำไพพรรณี*, 1(1), 89–92.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2568). *คำบรรยายบันทึกเสียง เศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์*. สำนักเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2538). *เศรษฐศาสตร์การเมือง โลกทัศน์กับการวิเคราะห์ระบบและการเปลี่ยนแปลง*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Aronson, R. (2014). *Marcuse Today: Fifty years later, One-Dimensional Man looks more prescient than its author could have imagined*. Boston Review. Retrieved April 30, 2025, from <https://www.bostonreview.net/articles/ronald-aronson-herbert-marcuse-one-dimensional-man-today/>
- Bevan, H. (2018). *Leading large scale change: A guide to leading large scale change through complex health and social care environments*. Sustainable Improvement Team and the Horizons Team.
- Brunsko, Z. (1996). Keynes welfare state and its contemporary transformations. *Ekonomika misao i praksa*, 5(2), 897–910. Retrieved May 15, 2025, from <https://hrcak.srce.hr/222275>
- Farrands, C., & Worth, O. (2005). Critical theory in global political economy: Critique? Knowledge? Emancipation? *Capital & Class*, 29(1), 43–61. <https://doi:10.1177/030981680508500113>
- Fleming, T. (2002). *Habermas on civil society, lifeworld and system: Unearthing the social in Transformation Theory*. *Teachers College Record*, 1–17. Retrieved April 16, 2025, from https://www.researchgate.net/publication/242306579_Habermas_on_Civil_Society_Lifeworld_and_System_Unearthing_the_Social_in_Transformation_Theory
- Fook, J. (2000). *Deconstructing and reconstructing professional expertise*. In Practice and Research in Social Work Postmodern feminist perspectives. Routledge.
- Fook, J. (2011). Creative spaces for qualitative researching. In J. Higgs, A. Titchen, D. Horsfall, & D. Bridges (Eds.), *Creative spaces for qualitative researching: Living research* (Vol. 5, pp. 55–65). Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers. <https://doi:10.1007/978-94-6091-761-5>

- Fremaux, A. (2019). *For a critical theory of the Anthropocene*. Institute for Interdisciplinary Research into the Anthropocene. Retrieved May 1, 2025, from <https://iiraorg.com/2019/09/01/for-a-critical-theory-of-the-anthropocene/>
- Fuchs, C. (2016). Critical theory. In R. T. Craig (Ed.), *The international encyclopedia of communication theory and philosophy* (pp. 1–20). Hoboken, NJ: Wiley. <https://doi:10.1002/9781118766804.wbiect002>
- Fuchs, C. (2016). *Critical theory*. In R. Craig (Ed.), *International encyclopedia of communication theory and philosophy*. Retrieved March 23, 2025, from <https://ayomenulisfisisip.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/02/critical-theory-christian-fuchs.pdf>
- Fuchs, C. (2024). Critical Theory Foundations of Digital Capitalism: A Critical Political Economy Perspective. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 22(1), 148–196. <https://doi.org/10.31269/triplec.v22i1.1454>
- Fuchs, C. (2024). *Vincent Mosco's critical-humanist political economy of communication*. Paderborn University. Retrieved 23 March 2025, from <https://www.fuchsc.net>
- Habermas, J. (1987a). *The theory of communicative action, Vol. 2: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason*. Beacon Press.
- Harcourt, B. E. (2022). *Critique and Praxis: A Radical Critical Philosophy of Illusions, Values, and Action*. New York; Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- Harcourt, B. E. (2024). On critical genealogy. *Contemporary Political Theory*. Advance online publication. <https://doi:10.1057/s41296-024-00715-y>
- Jäger, J. (2022). Fighting the beast of the apocalypse: Three fundamental reasons for a critical political economy approach to global political economy. *Global Political Economy*, 1(1), 51–58. <https://doi.org/10.1332/JZOZ1019>
- Kellner, D. (1994). *A Marcuse Renaissance? In Marcuse: From the New Left to the Next Left* (pp. 245–268). University of Kansas Press.
- Marcuse, H. (2002). *One-dimensional man: Studies in the ideology of advanced industrial society*. Routledge.
- Marx, K. (1867). *Das Kapital. Critique of Political Economy. Book I: The Production Process of Capital*. Retrieved May 15, 2025, from <https://oll.libertyfund.org/titles/das-kapital-kritik-der-politischen-oekonomie-buch-1-1867>
- Mosco, V. (2009). *The political economy of communication*. (2nd ed.). SAGE Publications. Retrieved January 21, 2025, from <https://sk.sagepub.com/book/mono/the-political-economy-of-communication/toc>
- Pease, B. (2000). *Researching profeminist men's narratives: Participatory methodologies in a postmodern frame*. In *Practice and Research in Social Work Postmodern feminist perspectives*. Routledge.

- Shapiro, J. J. (1971). *Jürgen Habermas, Knowledge and human interests: A general perspective*. In *Knowledge and Human Interests*. (pp. 301–317). Beacon Press.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2025). *Hegel's social and political philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved 27 March 2025, from <https://plato.stanford.edu/entries/hegel-social-political/>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2025). *Karl Marx*. Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved March 27 2025, from <https://plato.stanford.edu/entries/marx/>
- Stoner, A. M. (2017). Review of the book “The Domestication of Critical Theory”, by M. J. Thompson. *The British Journal of Sociology*, 68(3), 590–595. Retrieved April 30, 2025, from <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12244>
- Tangmanoh, S. (2002). *Presentation of applied Frankfurt School philosophy for a new platform of creativity in postmodern art in Thailand*. (Research Project Report). Faculty of Fine Arts: Chiang Mai University.
- Višić, M. (2019). Renaissance of Herbert Marcuse: A Study on Present Interest in Marcuse's Interdisciplinary Critical Theory. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 17(3-B), 659–683. Retrieved April 30, 2025, from <https://doi.org/10.7906/indecs.17.3.19>
- Wigger, A. (2022). Continuing to fight the beast of the apocalypse: Final reasons for a critical political economy approach to global political economy. *Global Political Economy*, 1(1), 188–196. Retrieved 27 March 2025, from <https://doi.org/10.1332/AMGM8614>
- Wright, E. O. (2011). Real utopias. *Contexts*, 10(2), 36–42. Retrieved 8 April 2025, from <https://www.academica.org/erik.olin.wright/11>
- Wright, E. O. (2018). *How to be an anti-capitalist for the 21st century*. (Unpublished manuscript). University of Wisconsin–Madison. Retrieved 8 April 2025, from <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sccc.wisc.edu/soc/faculty/pages/wright/How%20to%20be%20an%20anticapitalist%20for%20the%2021st%20century%20--%20full%20draft,%20July%2025%202018.pdf>